

8. LB.UA (2014) *Kiborhy z Donets'koho aeroportu — Cyborg from Donetsk Airport*. [Online]. 2nd October 2014. Available from: http://society.lb.ua/life/2014/10/02/281331_kiborgi_z_donetskogo_aeroportu.html [Accessed: 1 December 2014].

Надійшла до редакції 1 грудня 2014 р.

УДК 94(477.44)«196/198»

А. С. Поліщук

СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВОЇ СФЕРИ НА ПОДІЛЛІ У СЕРЕДИНІ 60–80-х рр. ХХ ст.

Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21100, Україна

Поліщук Анна Сергіївна, інспектор відділу аспірантури і докторантури, e-mail: PAS18071990@yandex.ru

АНОТАЦІЯ

В основі нашого дослідження лежить спроба аналізу основних аспектів побуту на Поділлі в середині 60–80-х рр. ХХ ст., простежити умови їхнього життя, особистого задоволення потреб в харчуванні, житлі, одязі тощо.

Побутове обслуговування населення відіграло важливу роль у житті людей. Взагалі побут — це сукупність умов, засобів, форм і способів задоволення матеріальних і духовних потреб членів суспільства, які історично змінювалися, проявлялися у певному укладі чи способі життя і залежали від рівня розвитку виробництва, суспільно-економічних відносин, загального стану культури поділян. Ця сфера не тільки задовольняла життєво важливі потреби людей, але й могла зекономити їх вільний час. За роки радянської влади соціальна інфраструктура була важливим фактором розвитку виробництва та зростання добробуту народу.

Метою даного дослідження є висвітлення становлення соціально-побутової сфери на Поділлі у середині 60–80-х рр. ХХ ст.

Впродовж 1965–1985 рр. рівень побутового обслуговування населення подільського краю з року в рік зростав, перетворюючись на самостійну механізовану галузь народного господарства країни. Розширилася мережа побутових підприємств, підвищився рівень їхньої технічної оснащеності, скоротилися терміни виконання замовлень, значно збільшився попит трудящих на всі види послуг, підприємства забезпечені висококваліфікованими кадрами. Існува-

ли й певні труднощі у побутовому обслуговуванні населення. Зокрема, починаючи з 1980-х років, зросли потреби населення в сервісному обслуговуванні, в той же час знизився попит на послуги, що в свою чергу призвело до підвищення вартості послуг, які не відповідали зростаючим потребам людей.

Ключові слова: побутове обслуговування; кадрове забезпечення; пошив одягу; підприємства громадського харчування; майстерні.

А. С. Полищук

СТАНОВЛЕНИЕ СОЦИАЛЬНО-БЫТОВОЙ СФЕРЫ НА ПОДОЛЬЕ В СЕРЕДИНЕ 60–80-х гг. XX ст.

Винницкий государственный педагогический университет
имени Михаила Коцюбинского,
ул. Островского, 32, г. Винница, 21100, Украина

Полищук Анна Сергеевна, инспектор отдела аспирантуры и докторантуры, e-mail: PAS18071990@yandex.ru

АННОТАЦИЯ

Основой нашего исследования является попытка анализа основных аспектов быта на Подолье в середине 60–80-х гг. XX в., проследить условия их жизни, удовлетворения личных потребностей в питании, жилье, одежде и т. п.

Бытовое обслуживание населения играло важную роль в жизни людей. Вообще быт — это совокупность условий, средств, форм и способов удовлетворения материальных и духовных потребностей членов общества, которые исторически изменялись, проявлялись в определенном укладе или образе жизни и зависели от уровня развития производства, общественно-экономических отношений, общего состояния культуры подолян. Эта сфера не только удовлетворяла жизненно важные потребности людей, но и могла сэкономить их свободное время. За годы советской власти социальная инфраструктура была важным фактором развития производства и роста благосостояния народа.

Целью данного исследования является освещение становления социально-бытовой сферы на Подолье в середине 60–80-х гг. XX ст.

На протяжении 1965–1985 гг. уровень бытового обслуживания населения Подольского края из года в год рос, превращаясь в самостоятельную механизированную отрасль народного хозяйства страны. Расширилась сеть бытовых предприятий, повысился уровень их технической оснащенности, сократились сроки выполнения заказов, значительно увеличился спрос трудящихся на все виды

услуг, підприємства укомплектували висококваліфікованими кадрами. Существовали и определенные трудности в бытовом обслуживании населения. В частности, начиная с 1980-х годов, возросли потребности населения в сервисном обслуживании, в то же время снизился спрос на услуги, что в свою очередь привело к повышению стоимости услуг, которые не соответствовали растущим потребностям людей.

Ключевые слова: бытовое обслуживание; кадровое обеспечение; пошив одежды; предприятия общественного питания; мастерские.

A. S. Polyschuk

**FORMATION OF SOCIO-DOMESTIC SPHERE
OF PODOLIA REGION IN THE mid-60s — mid-80s
OF THE TWENTIETH CENTURY**

Vinnitsa State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsubynsky,
32 Ostrovs'ky St., Vinnitsa, 21100, Ukraine

Polishchuk Anna Sergiivna, Inspector of Postgraduate and Doctoral Study Department, e-mail: PAS18071990@yandex.ru

ABSTRACT

Our research is based on the detailed analysis of principal aspects of everyday life in Podolia region between 1960s—1980s, and on investigation of people's living conditions — whether they could meet the need for food, shelter, clothing, etc

Consumer services played a very important role in people's lives. In general, the term «way of life» is a set of conditions, means, forms and methods to meet material and immaterial demands of society members. These demands gradually changed in the course of time, manifested in a certain lifestyle and depended on industrial development level, social and economical relations and the general cultural level of Podolia inhabitants. This sphere didn't only satisfy the important demands of the inhabitants, but could also save their time. In Soviet period, social infrastructure used to be an important factor of industrial development and personal prosperity increase.

The main objective of this research is to describe the formation of the social sphere in Podolia region between 1960s —1980s.

During 1965—1985 the level of customer services in Podolia region constantly increased transforming into independent mechanized branch of state industry. The network of customer services was rapidly growing in size and improving its technical equipment, timing of orders was reducing, workers' demands for all kinds of

services was significantly increasing, enterprises were staffed with highly qualified personnel. However, there remained certain difficulties connected with customer services. In particular, since the 1980s the needs of the population in customer services significantly increased, while the demand for services decreased, which in its turn led to an increase in the cost of the services that did not meet the growing needs of people.

Key words: *domestic services; staffing; dressmaking; public catering; workshops.*

Побутове обслуговування населення відіграло важливу роль у житті людей. Взагалі побут — це сукупність умов, засобів, форм і способів задоволення матеріальних і духовних потреб членів суспільства, які історично змінювалися, проявлялися у певному укладі чи способі життя і залежали від рівня розвитку виробництва, суспільно-економічних відносин, загального стану культури подолян. Ця сфера не тільки задовольняла життєво важливі потреби людей, але й могла зекономити їх вільний час. За роки радянської влади соціальна інфраструктура була важливим фактором розвитку виробництва та зростання добробуту народу.

Проблема радянського побутового обслуговування знайшла своє висвітлення у роботах Л. Д. Витрук [1], Л. В. Ковпака [3], О. Ф. Кувеньова [5]. Сучасні погляди дослідників викладені у працях В. М. Вовка [2], І. Й. Козака [4], І. А. Шиманської [6]. Джерельною базою наших досліджень слугували документи Центрального державного архіву вищих органів влади України (ЦДАВО України), Державного архіву Вінницької області (ДАВіО) і Державного архіву Хмельницької області (ДАХМО). Нормативну базу склали підзаконні акти СРСР дослідженого періоду.

Метою даного дослідження є висвітлення становлення соціально-побутової сфери на Поділлі у середині 60–80-х рр. ХХ ст.

Для організації керівництва та поліпшення обслуговування населення в УРСР з 1965 р. були утворені спеціальні міністерства побутового обслуговування. Існували також самостійні управління країв і областей. Їх діяльність проходила під контролем рад депутатів трудящих. Хід виконання партійних рішень постійно контролювався місцевою владою. Так, Вінниць-

кий обком партії часто заслуховував питання про будівництво та роботу об'єктів побуту. При цьому слід додати, що рівень побутового обслуговування населення Подільського краю з року в рік зростає. За статистичними даними, лише в 1964 р. населенню Вінницької області було надано послуг підприємствами, підпорядкованими обласному виконкому, на суму 3 693 2 тис. крб, що в три рази перевищували норми 1960 р. Системою споживчої кооперації було надано послуг на суму 1 280 тис. крб, що в 6,5 разів перевищувало рівень побутового обслуговування населення 1959 р. В 1965 р. мережа побутового обслуговування зросла на 42 одиниці, в споживчій кооперації — на 13 одиниць. Також слід відмітити, що обсяг побутових послуг на одного жителя області складав 1 крб 84 коп., по системі споживчої кооперації — 73 коп. [10].

Впродовж 1965–1970 рр. значно розширилася мережа підприємств побуту Вінницької області. Було організовано чотири побутових комбінати в нових районах (Вінницький, Іллінецький, Тростянецький, Тиврівський). Проводилася робота щодо укрупнення і спеціалізації майстерень і ательє [11].

В області налічувалося 14 прокатних пунктів, які були обладнані предметами господарського і культурно-побутового призначення та спортінвентарем. Були організовані три базисних майстерні з ремонту побутової техніки в містах: Вінниці, Могилеві-Подільському, Жмеринці, які обслуговували трудящих суміжних районів. Не менш важливим фактором було впорядкування годин роботи всіх підприємств побутового обслуговування та встановлення графіків роботи, зручних для населення [11].

Певному пошквалению побутового обслуговування громадян посприяла постанова ЦК Компартії України від 17.08.1966 р. «Про стан добору, підготовки і виконання кадрів у організаціях і на підприємствах побутового обслуговування населення». Слід відзначити, що підготовка робітників для підприємств побутового обслуговування здійснювалася шляхом індивідуального навчання на підприємствах, в профтехучилищах і навчально-виробничих комбінатах Укрголовпобуту. Постановою партії було розглянуто питання про збільшення кількості спеціалістів на керівних та інженерно-технічних посадах, було вжито ряд заходів щодо підготовки і перепідготовки робітників

масових професій, дещо поліпшився якісний склад матеріаль-
но відповідальних працівників [11].

Проведена робота з кадрами сприяла деякому поліпшен-
ню обслуговування населення, розширенню побутової мережі,
збільшенню обсягу і видів побутових послуг в районі. Так,
наприклад, якщо в 1965 р. на кількох комбінатах побутово-
го обслуговування Вінниччини не було жодного працівника з
вищою освітою, то на 1966 р. їх працювало три (директор, стар-
ший економіст, майстер дільниці). В той же час при перевірці
одного із комбінатів виявилось що працівниця, яка мала лише
спеціальну середню освіту, обіймала аж три посади (бухгалте-
ра, економіста, плановика) [11].

Необхідно відзначити активну роботу партії щодо підготов-
ки кадрів із робітників, які заочно закінчили технікуми та
курси підвищення кваліфікації. За вісім місяців 1966 р. було
підготовлено 40 чоловік різних спеціальностей. Двоє робітни-
ків Гайсинського побутового комбінату було висунуто на керів-
ні роботи — майстрами дільниць на селі [11].

Проводилася відповідна робота по підготовці і підвищен-
ню кваліфікації майстрів комбінату. Так, наприклад, на базі
Іллінецького комбінату побутового обслуговування було орга-
нізовано курси щодо підвищення кваліфікації, де на 1966 р.
навчалося 10 осіб, з них — три чоловіки були направлені до
Одеської профтехшколи підготовки майстрів пошиву і ремонту
взуття [11].

Зростала мережа майстерень і пунктів побутового обслугову-
вання. В районі працювало 50 майстерень, в тому числі 40 — в
селах району. З грудня 1966 р. було переведено на бригадний
метод роботи ательє чоловічого і жіночого пошиву в районному
центрі [11].

29 вересня 1966 р. на сесії Іллінецької районної ради депу-
татів трудящих розглядалося питання стану роботи побутових
підприємств, а також були намічені заходи щодо покращен-
ня обслуговування населення. В 1967 р. було введено в дію 3
побутових павільйони та 20 майстерень. Побутові послуги на
1966 р. зросли з 1 крб 37 коп. до 1 крб 56 коп. на особу, а ви-
робіток валової продукції на одного робітника — на 16 % [11].

Комбінати провели деяку роботу щодо навчання кадрів і під-
вищення виробничої кваліфікації робітників, що працювали.

Зокрема, в 1966 р. на навчання в профтехучилища було послано Немирівським комбінатом 12 чоловік, Брацлавським — 9 чоловік. Слід відмітити, що ці люди були направлені за путівками райкому комсомолу та дирекції шкіл [11].

Районні комітети партії систематично надавали допомогу в роботі комбінатів побутового обслуговування населення. За рішенням бюро РК КП України в січні 1965 р. тут була створена партійна організація. Це дало можливість більш конкретно впливати на виробничу діяльність, підняти рівень побутового обслуговування населення, підвищити культуру підприємства, зміцнити трудову дисципліну. Так, наприклад, на Погребищанських побутових комбінатах працювало 48 майстерень, 7 — в райцентрі і 41 — на селі. В 1966 р. було відкрито ще 7 майстерень, а до ювілею 50-річчя Радянської влади — 37 [11].

Первинна партійна організація постійно займалася добром, підготовкою і вихованням кадрів. На підприємствах припинилася плинність робітників, на посадах матеріально відповідальних осіб працювали принципові люди, які користувалися довір'ям у населення. Так, наприклад, з числа 152 робітників спеціальну освіту мали — 102, з 7 ІТП і службовців — 4. Всі спеціалісти працювали за фахом. Впродовж даного періоду в спеціальних профтехучилищах навчалося на I курсі перепідготовки 22 робітники масових професій і 2 ІТП — заочно, в спеціальних середніх навчальних закладах. В Погребищанському побутовому комбінаті працював гурток по технімуму, де навчалися робітники, які не мали спеціальної освіти [11].

Під керівництвом первинної партійної організації поживали роботу профспілкова та комсомольська організації. Серед колективу було організовано дійове соціалістичне змагання. Щоквартально на зборах робітників підводилися підсумки роботи. Цехам-переможцям вручався перехідний Червоний прапор, передовим працівникам — вимпели, імена кращих заносилися на Дошку пошани. Розгорталася боротьба за виконання виробничих замовлень, своєчасно і якісно, чуйного ставлення до запитів населення. Так, наприклад, впродовж 1966 р. план щодо промислових видів побутових послуг Погребищанського комбінату було виконано на 100 %, а на промислових на —

64,6 %. Кращих показників досягли майстри-фотографи м. Погребища — 131,5 %, майстерні сіл Сніжної — 119,6 %, Очеретної — 108,2 %, Морозівки — 108,4 % [11].

За звання передовика комуністичної праці боролася бригада жіночого цеху Вінницької області з пошиву верхнього жіночого одягу, яка перевиконувала виробничі завдання. Вузьким місцем в роботі комбінату побутового обслуговування населення був ремонт квартир. Попит трудящих в цьому відношенні весь час зростав, але відсутність необхідних будівельних матеріалів не давала змоги задовольняти цей вид послуг, відбивалася на ритмічності виробництва, знижувала показники виконання плану. Стримувала, до деякої міри, організацію побутових майстерень у сільській місцевості однобічна підготовка масових кадрів. Спеціалісти, які направлялися з профтехучилищ, навчені були лише шити, а кроїти не могли. Така однобокість позбавляла їх можливості виконувати роботи в комплексі і самотійно працювати [11].

Одним із важливих завдань було питання поліпшення підготовки кадрів побутового обслуговування на Вінниччині. За 8 місяців 1965 р. було підготовлено на підприємствах обласного управління побутового обслуговування 104 робітники різноманітних спеціальностей. Підприємства районних споживчих спілок поповнилися 54 молодими спеціалістами — випускниками кооперативних училищ та майстрами, які були підготовлені індивідуально-практичним методом навчання. У 1975 р. в області назрівало питання про збільшення кількості учбово-виробничих комбінатів на 300 місць і професійно-технічних училищ на 500 місць [11].

Відповідно до постанови Ради Міністрів УРСР від 24 червня 1967 року «Про заходи щодо поліпшення роботи підприємств побутового обслуговування населення» відзначалося, що місцева влада зобов'язана активізувати свої зусилля в напрямку забезпечення будівництва в кожному районі та великому селі комбінатів та павільйонів побутового обслуговування. Деякі підприємства, а зокрема й Вінницької області, виявили ініціативу за власний кошт побудувати ательє та приймальні пункти служби побуту. Колгоспам і радгоспам сіл районів було запропоновано розширення будівництва комбінатів та павільйонів побутового обслуговування за власний кошт [7].

На сесіях місцевих та обласних рад порушувалося питання будівництва підприємств побуту, а також оснащення їх сучасним обладнанням. З метою покращення побутового обслуговування населення Вінницьким обкомом компартії України в 1966 р. були проведені громадські огляди побутових підприємств. Проводилася ціла низка заходів з метою покращення обслуговування населення, зокрема підбивалися підсумки соціалістичного змагання за кращу організацію обслуговування населення, був ухвалений план будівництва нових підприємств побуту області [11].

На рубежі 1960–1970-х рр. завдяки високим темпам росту нових видів послуг в якості самостійних стали фігурувати послуги з ремонту, прокату та виготовлення меблів, їх ремонту і технічного обслуговування. Була зроблена спроба поширити зарубіжний досвід обслуговування населення через прокатні пункти. Але не завжди вдавалося налагодити їх нормальну роботу, тому що в прокаті була відсутня достатня кількість товарів [1].

Значна увага з боку влади приділялася службі побуту. Міністерство побутового обслуговування УРСР затвердило мінімальний перелік побутових послуг, які повинні були надаватися в сільських павільйонах. Організаційними осередками служб побуту в містах у 70-х р. були комбінати побутового обслуговування населення. В основному громадянам Подільського краю надавалися такі види послуг як: індивідуальний пошив одягу, послуги пралень, перукарень, фотографія, проте не отримували належного розвитку послуги, пов'язані з організацією занять з фізичної культури та спорту, туристсько-екскурсійної справи [5].

Незважаючи на певні успіхи, побутове обслуговування населення регіону потребувало подальшого розвитку. На XXIV з'їзді КППС влада вказала на необхідність забезпечити більш повне задоволення попиту трудящих на всі види послуг, скоротити терміни виконання замовлень, розвивати побутове обслуговування як велику механізовану галузь [4].

Виконуючи партійні директиви, виконком Вінницької обласної ради депутатів трудящих відмічав, що для успішного виконання взятих соціалістичних зобов'язань були ще значні не використані резерви. Не виконали план реалізації продукції 24 промислових підприємства області на загальну суму 2698 тис.

крб, в тому числі Барська, Бершадська і Могилів-Подільська меблеві фабрики — на 298 тис. крб., Чечельницький маслозавод — на 130 тис. крб, Вінницький комбінат хлібопродуктів — на 803 тис. крб, Калинівське швейне об'єднання «Подільська», облмісцевпром — на 265 тис. крб та ін. [11].

Окремі підприємства продовжували тримати понадпланову чисельність робітників, внаслідок чого 49 підприємств не виконали план, а 78 — допустили зниження продуктивності праці порівняно з першим кварталом 1973 р. Серед них: Вінницька трикотажна фабрика, Вороновицька, Забужанська і Барська швейні фабрики, 6 консервних заводів, Тиврівський пивний завод, 4 маслозаводи та інші підприємства. На цих підприємствах утримувалось понадпланово 2136 чоловік промислово-виробничого персоналу [11].

Відповідно до постанови ЦК КПРС від 1 лютого 1972 р. КПРС «Про хід виконання завдань п'ятирічки з розвитку побутового обслуговування населення» визначалося, що місцева влада повинна посилити контроль за виконанням рішень партії та уряду з розвитку та покращення побутового обслуговування населення. Також питанням побутового обслуговування населення був присвячений вересневий (1975 р.) Пленум ЦК КПУ, на якому були визначені шляхи покращення роботи даної галузі [11].

У 1975 р. обсяг побутових послуг населення Вінниччини в розрахунку на одну особу збільшився з 22 крб 76 коп. до 27 крб 48 коп. В області було проведено ряд заходів. Перш за все, в цьому році було закінчено будівництво Будинку побуту на площі Перемоги, був збудований завод з ремонту складної побутової техніки, фабрика з ремонту і виготовлення меблів. Була розширена виробнича база спеціалізованого ремонтно-будівельного управління побуту [11].

Існували й певні недоліки в побутовому обслуговуванні населення в означений період. Зважаючи на це, на XXV з'їзді КПРС було прийнято рішення про збільшення обсягу реалізації побутових послуг населенню, а також підвищення рівня культури обслуговування, розширення мережі підприємств служби та забезпечення їх сучасною технікою. Значні недоліки були в галузі технічного обслуговування транспортних засобів, які належали громадянам [4].

Іншу ситуацію можна було простежити на прикладі Хмельницької області. У структурі сільської соціально-побутової сфери чільне місце посідали заклади торгівлі, громадського харчування та побутового обслуговування. У розглядуваний період зростала мережа закладів торгівлі на селі, вдосконалювалася їх структура. Якщо у 1960 році у селах Хмельниччини нараховувалося 2894 заклади торгівлі із них більше половини склали невеличкі крамниці, то у 1970 — 3675, 1980 — 3416, 1985 — 3347. Майже 82 % із них були сільмаги, які склалися із двох спеціалізованих автономних торгівельних відділень із продажу промислових і продовольчих товарів. У структурі сільської торгівлі збільшилася питома вага спеціалізованих і універсальних магазинів. Незважаючи на кількісну позитивну динаміку мережі сільських магазинів переважна їх більшість мала невелику торгівельну плату, обмежений, а інколи дуже бідний асортимент продовольчих і промислових товарів, які не користувалися попитом у населення. В особливо скрутному становищі перебували мешканці невеликих бригадних сіл, у яких у 70–80-ті роки через низьку прибутковість масово закривалися заклади торгівлі. У зв'язку з цим у досліджуваний період значно посилювався розрив у торгівельному обслуговуванні жителів міста і села. Сільські жителі були змушені часто виїжджати за межі села, району у місто у пошуках потрібних товарів [12].

Відповідно до рішення Хмельницької міської ради депутатів трудящих 1971 р. «Про комплексний план економічного і соціального розвитку міста Хмельницького на 1971–1975 роки» передбачався значний розвиток і удосконалення форм побутового обслуговування населення міста, покращення діяльності підприємств побуту. За вказаний період за рахунок коштів підприємств і організацій міста було побудовано і реконструйовано 6 майстерень і промислових пунктів на підприємствах; збільшено обсяг реалізації побутових послуг до 176 %; підвищився рівень технічної оснащеності побутових підприємств; значно покращилися якість і культура обслуговування населення; підприємства були забезпечені висококваліфікованими кадрами; освоєно 25 нових видів і форм послуг для обслуговування населення. Так, наприклад, на фабриці «Хімчистка» було введено і оновлено фарбування і поліруван-

ня хутра і хутрових виробів, дрібний ремонт одягу, збірка і прошивка гудзиків, хутрових комірців. Також на підприємстві побуту працювали школи підвищення кваліфікації майстрів, виробничо-технічні курси, школа вивчення передового досвіду, навчально-методичної ради. У 1972 р. був збудований фотосалон «Казка», організовано обслуговування населення на дому фабрикою «Хімчистка», були скорочені терміни виконання замовлень з пошиву взуття на 5 днів, а з незначного ремонту взуття на 2 дні [6].

У 60–80-ті роки зростає мережа підприємств громадського харчування у селах Хмельницької області. Якщо у 1965 році тут діяло 216 закладів, з них 146 їдалень і ресторанів, 70 кафе і буфетів, то в 1970 — відповідно 356; 237; 119, у 1975 — 361; 256; 105; у 1980 — 389; 295; 103; у 1985 — 555; 483; 75. Незважаючи на кількісні зрушення у громадському харчуванні, приготування і споживання їжі у домашніх умовах залишалося традиційним у подільському селі, і за тодішніми соціальними обстеженнями на ці цілі витрачалося 43 % загального балансу праці сільської жінки. Побутове обслуговування було найбільш відсталою ланкою у соціальній інфраструктурі села. Через це у 60–80-х роках вона успадкувала величезний розрив у рівні побутового обслуговування міського і сільського населення. Починаючи з середини 60-х років на Хмельниччині було взято курс на кількісне подолання цього розриву, що знайшло вияв у значному зростанні числа підприємств побутового обслуговування на селі. Якщо у 1965 році у сільській місцевості Хмельницької області нараховувалося 356 закладів побутового обслуговування і в їх структурі 100 із ремонту і пошиву взуття, 154 — одягу, 4 — ремонту радіоапаратури і побутової техніки, 3 — фотографії, 14 — лазень, 80 — перукарень, то у 1985 році 1238 підприємств, із них — 58 ремонт і пошив взуття, 457 — одягу, 4 — в'язання трикотажних виробів, 55 — ремонту радіотелевізійної апаратури і побутової техніки, 7 — ремонту і виготовлення меблів, 9 — пралень, 11 — ремонту і будівництва житла, 16 — фотографій, 327 — лазень, 222 — перукарні, 24 — прокатних пункти, 18 із надання ритуальних і 19 інших послуг. Незважаючи на це кількісний і якісний розрив у побутовому обслуговуванні міського і сільського населення Хмельниччини продовжував зберігатися, а по деяких ви-

дах послуг набув особливо великих розмірів. Наприклад, обсяг реалізації побутових послуг пральні міському населенню склав у 1980 році — 599 тис. крб, а у 1985 — 874 тис. крб, то на селі всього 27 тис. крб і 49 тис. крб, перукарень відповідно 1423 і 2162 тис. крб у місті і 321 і 315 тис. крб у селі, хімчисток 408 і 563 тис. крб у місті і 152 і 102 тис. крб у селі, лазень 571 і 693 тис. крб у місті, 39 і 129 тис. крб на селі. Отже, сільські жителі змушені були витрачати чимало часу, коштів на поїздки до міських і районних підприємств і закладів сфери послуг. Все це знижувало продуктивність праці, значно скорочувало вільний час працівників села, призначений для відпочинку, виховання дітей і підвищення культурного рівня [6].

У 70–80-х рр. XX ст. служба побуту набуває важливого значення в галузі народного господарства. В цей час у містах було створено багато будинків побуту, комбінатів, фірм побутових послуг. В даний період у торговельному і побутовому обслуговуванні населення починали зростати негативні тенденції — підвищувалися державні ціни на окремі товари народного споживання, з торговельної мережі зникала більшість категорій товару. Таким чином, утворився товарний дефіцит, який спричинив уповільнення темпів зростання доходів населення [3].

Впродовж 1980–1985 рр. збільшилися потреби населення в сервісному обслуговуванні. Однак слід зауважити, що попит на послуги знизився. Це було викликано тим, що в значній мірі підвищилася вартість послуг. Разом з тим виконавці розуміли, що вони не можуть задовольнити своїх споживачів. Причиною цього становища було те, що не вистачало матеріалів, дуже низьким був рівень технічного обслуговування на підприємствах даної галузі. Сфера послуг потребувала значного підвищення якості робіт та культури обслуговування [1].

Черговою спробою покращити роботу служби побуту було рішення XXVI з'їзду КПРС про необхідність підвищення обсягу реалізації побутових послуг, їх якості. На даному з'їзді значну увагу було приділено сфері обслуговування у сільських районах. У травні 1982 р. відбувся Пленум ЦК КПРС, на якому було зосереджено увагу на подальшому соціальному розвитку села та культури обслуговування населення. Рішення даного Пленуму мали дуже велике значення, оскільки на даний період не було стаціонарних побутових підприємств [2].

Надзвичайно важливою була постанова ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР 1982 р. «Про заходи дальшого покращення житлових, комунально-побутових та соціально-культурних умов життя сільського населення», в якій йшлося про шляхи розвитку в сфері побутового обслуговування. Почали створюватися пересувні майстерні, приймальні, покращувалася споживча якість виробів. З 1985 р. набувала поширення сфера платних послуг, яка свідчила про підвищення прибутків населення, проте задоволення потреб у безкоштовних послугах не відбувалося [8].

Підсумовуючи все сказане, слід підкреслити, що впродовж 1965–1985-х рр. рівень побутового обслуговування населення подільського краю з року в рік зростав, перетворюючись на самостійну механізовану галузь народного господарства країни. Розширилася мережа побутових підприємств, підвищився рівень їхньої технічної оснащеності, скоротилися терміни виконання замовлень, значно збільшився попит трудящих на всі види послуг, укомплектованість підприємств забезпечилася висококваліфікованими кадрами. Існували й певні труднощі у побутовому обслуговуванні населення. Зокрема, починаючи з 1980-х років зросли потреби населення в сервісному обслуговуванні, в той же час знизився попит на послуги, що в свою чергу призвело до підвищення вартості послуг, які не відповідали зростаючим потребам людей.

Література та джерела

1. Витрук Л. Д. Улучшение социально-бытовых условий жизни трудящихся УРСР (60–80-е годы) / Л. Д. Витрук. — К.: Наук. думка, 1986. — 183 с.
2. Вовк В. М. Побут міського населення Наддніпрянської України в 50–80-х рр. ХХ ст. / В. М. Вовк // Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського. Сер.: Історія. — Вінниця, 2005. — Вип. 9. — С. 206–212.
3. Ковпак Л. В. Соціально-побутові умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945–2000 рр.) / Л. В. Ковпак. — К., 2003. — 250 с.
4. Козак І. Й. Характер потреб трудящих Поділля в одинадцятій п'ятирічці / І. Й. Козак // Тези доповідей VI Подільської історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 40-річчю Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні, 21–23 трав. 1985 р. — Кам'янець-Подільський, 1985. — С. 12–13.
5. Кувеньова О. Ф. Громадський побут українського селянства. Історичний етнографічний нарис. — К.: Наукова думка, 1967. — 115 с.

6. Шиманська І. А. Соціально-побутовий розвиток подільського села: за матеріалами Хмельницької області / І. А. Шиманська // Матеріали XIII Подільської історико-краєзнавчої конференції, 18–19 листоп. 2010 р. — Кам'янець-Подільський, 2010. — С. 586–592.
7. О мерах по дальнейшему развитию бытового обслуживания населения: Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 26 августа 1967 г. // Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898–1986). — М.: Политиздат, 1986. — Т. 11. — С. 252–256.
8. О мерах по дальнейшему развитию бытового обслуживания населения в Украинской ССР: Постановление ЦК КПУ и Совета Министров Украинской ССР от 26 апреля 1972 // Свод законов Украинской ССР. — К.: Политиздат Украины, 1987. — Т. 7. — С. 478–481.
9. О мерах по дальнейшему развитию материально-технической базы и улучшению бытового обслуживания населения: Постановление Совета Министров СССР 19 декабря 1969 г. // Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам: Сб. док. — М.: Политиздат, 1968. — Т. 6. — С. 605–609.
10. Центральний державний архів вищих органів влади і управління (ЦДАВО). — Ф. Р-2. — Оп. 13. — Спр. 4635. — 155 арк.
11. Державний архів Вінницької області (ДАВіО). — Ф. Р-2700. — Оп. 6. — Спр. 2052. — 411 арк.
12. Державний архів Хмельницької області (ДАХМО). — Ф. Р-2489. — Оп. 7. — Спр. 340. — 267 арк.

REFERENCES

1. VITRUK, L. D. (1986) Uluchshenie sotsial'no-bytovykh uslovij zhizni trudiaschikhsa URSR (1960–1980 gody) — *Improvement of workers' social and life conditions in UkrSSR (1960th – 1980th)*. Kiev: Naukova dumka (in Russian).
2. VOVK, V. M. (2005) Pobut miskogo naselennia Naddniproians'koji Ukrainy v 1950–1980 rokakh XX st. — *Way of life of Upper-Dnieper Ukraine urban population in 1950th – 1980th*. *Scientific Issues of Vinnytsa State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsubynsky*. 9. p. 206–212 (in Ukrainian).
3. KOVPAK, L. V. (2003) Sotsial'no-pobutovi umovy zhittia naselennia Ukrainy v drugiy polovyni XX st. (1945–2000) — *Social and living conditions of Ukraine's population in the second half of the 20th century (1945–2000)*. Kyiv: NAS of Ukraine, Institute of Ukraine's History (in Ukrainian).
4. KOSAK, I. Y. (1985) Kharakter potreb trudiaschih Podillia v ody nadtsiatij p'jatyrichtsi. — *Character of needs of Podillia workers in the 11th five-year plan in Collection of Abstracts of the VI Podillia historical conference*. Kam'anets-Podilsky, 21–23 May 1985. Kam'anets-Podilsky: Kamenetz-Podolsk typography Lenin. p. 12–13 (in Ukrainian).

5. KUVENIOVA, O. F. (1967) Gromads'kji pobut ukrains'kogo selianstva. Istorychnyi etnografichnyi narys. — *Civil way of life of Ukrainian peasants. Historical ethnographical sketch*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
6. SHYMANS'KA, I. A. (2010) Sotsial'no-pobutovyi rozvytok Podil's'kogo sela: za materialamy Khmel'nyrs'koi oblasti — Social development of Ukrainian villages: based on Khmelnytsky region materials. Collection of Abstracts of the XIII Podillia historical conference, 18–19 November 2010. Kam'anets-Podilsky (in Ukrainian).
7. SSSR. O merah po dalnejshemu razvitiju bytovogo obsluzhivania naselenia. Postanovlenie CK KPSS i Soveta Ministrov SSSR, 26 avgusta 1967 g. — *About measures of further development of consumer social services. Resolution of Central Committee of the Soviet Union Communist Party and the Counsel of Ministers of USSR. 26 August 1967. Communist Party of the Soviet Union in resolutions and decisions of congresses, conferences and plenums of Central Committee (1989–1986)* (1986) Moscow: Politizdat. 11. p. 252–256 (in Russian).
8. SSSR. O merah po dalnejshemu razvitiju bytovogo obsluzhivania naselenia v Ukrainskoj SSR. Postanovlenie CK KPU i Soveta Ministrov Ukrainskoj SSR — *About measures of further development of consumer social services in Ukrainian SSR. Resolution of Central Committee of Ukraine Communist Party and the Counsel of Ministers of UkrSSR. Collection of Laws of Ukrainian SSR.* (1987) Kyiv: Politizdat of Ukraine. 7. p. 478–481 (in Ukrainian).
9. SSSR. O merah po dalnejshemu razvitiju material'no-tekhniceskoi bazy i uluchsheniju bytovogo obsluzhivania naselenia. Postanovlenie Soveta Ministrov SSSR, 19 dekabria 1969 g. — *About measures of further development of material-technical basis and improvement of consumer social services. Resolution of the Counsel of Ministers of USSR, 19 December, 1969. Resolutions of the Party and Government on economic matters: Collection of documents.* (1968) Moscow: Politizdat. 6. p. 605–609 (in Russian).
10. *Materials for consumer services in minpobutu of USSR republics and others institutions.* 08.01.1970–04.02.1971. (?) Collection 2. Register 13. File 4635. Central State Archive of Supreme Bodies of Power and Government. Kyiv (in Ukrainian).
11. *About Consumer Service area.* Collection 2700. Register 6. File 2052. State archive of Vinnytsya region. Vinnytsya (in Ukrainian).
12. *Annual plans and information on public services on 1976–80 years.* (?) Collection 2489. Register 7. File 340. State archive of Khmelnytsky region. Khmelnytsk. (in Ukrainian).

Надійшла до редакції 21 вересня 2014 р.